

УДК: 329.12:327
Примљено: 12. фебруара 2009.
Прихваћено: 15. марта 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2009.
год. 16. vol. 23.
стр. 11-44.

Игор Јанев

Институт за политичке студије, Београд

МЕЂУНАРОДНА ЛИБЕРАЛНА ИДЕОЛОГИЈА И ДОКТРИНА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Резиме

У овом раду се разматра развој теорије међународних односа у сферама политике, права и економије. Настоји се да се пронађу заједнички аспекти у њиховом кретању. Циљ је доћи до закључака о потреби иновирања методологије научног рада у овим дисциплинама науке.

Кључне речи: политика, право, економија, теорија, идеологија

УВОД

Међу теоретичарима који су имали посебно место у разради савремене теорије међународних односа су они који су указали на недостатке Неореализма и сродних теорија силе у међународним односима, међународном праву и економији. Идеје ових теоретичара трасирају пут развоја модерној доктрини и идеологији међународних односа. У овом раду даћемо преглед развоја теорија међународних односа, релевантних теорија политичко-економских доктринера и изабраних правних идеологија либералног и неолибералног облика.

1. ПРЕГЛЕД ПОЛИТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ И ТЕОРИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА

1.1. ПРИСТУП ТЕОРИЈИ И ДОКТРИНИ Р. В. КОКСА

Приступ који заступа Сох је историјски недетерминистички Марксизам¹⁾. Основа промене система у Неореализму није адекватно објашњена, а посебно улога државе и других субјеката. У новије време постоји феномен интернационализовања државе. Надаље од значаја је конкуренција бирократија, као и слабљење државе на међународном плану, као последица јачања транснационалних и трансвладиних мрежа активности.

Постоји у међународном миљеу плуралност државних и недржавних субјеката, и већа диверзификација нивоа политике. Одавде произлази већа диверзификација циљева односа, политике и начина интераговарања. Потом креирају се ефекти по институцији у којима се збивају ови начини интераговарања. Овде треба узети у обзир утицаје везане за међународне односе. Стога основни ентитет за проучавање међународних односа је комплексност “друштво/држава”. Различите конфигурације друштво/држава остале су непроучене. Посебну улогу Марксизам може имати у анализи државе. Основне форме државе и њихова комплексност или плуралитет форми је од значаја за анализу односа држава/друштво.

По Сох-у SF методологија боље објашњава силе одржавања или рестаурирања системске равнотеже у међународном систему, него утврђује противречности потребне за трансформацију система. Теорија може разматрати целину, међутим треба да укључи промене, посебно редефинисање моћи државе, и сила које врше редефинисање. Основа промена је у противречностима, којима је, по овом аутору, мало обрађано пажње.

Узимајући у обзир методолошке циљеве, теорије се могу поделити на проблемско решавајуће и критичке. Проблемске теорије улазе у решавања посебних области система, откривајући параметре, променљиве и настојећи да се објасне правила и закони или принципи. Овај правац узима систем онакав какав јесте и настоји да разреши конкретне аспекте односа, установа и других чинилаца одређене области. Критички приступ анализира постајање поретка односно разлоге трансформације. Овај методолошки циљ не узима друштвене и друге факторе варијабле као дате, већ настоји да утвр-

1) Vidi R.W. Cox: “Social forces, states and world orders” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ. press, 1986, str. 204-254.

ди разлоге историјског настајања и процеса, при чему се области односа дијалектички, целовито, постављају у узајамне везе.

Четири елемената Марксизма, код овог аутора, врше посебну критику Неореалистичког приступа. Ови елементи допуњавају недостатке и указују на слабости Реализма као и на неке заједничке аспекте са њима.

Први се тиче дијалектике, која је логика (“базирана на дијалогу”) где се тежи откривању истине кроз експлорацију противречности. Теорија се непрекидно приближава реалности, која је променљива, и објашњива проналажењем динамичких противречних елемената. За разлику од конфликта у Неореалистичком приступу, који је овде урођен и константан, Материјализам види у конфликту процес континуалног развоја људске природе, као и стварања образаца социјалних односа који мењају правила. У поређењу са Неореалистичким виђењем, где је конфликт рекурентна последица структуре, Историјски материјализам види конфликт као извор промене.

Други се тиче појаве вертикалне димензије моћи. Овај аспект је у вези са Империјализмом. Историјски Материјализам види овај аспект кроз однос доминације метрополе и субординације периферије (у политичкој економији). Овде је у новије време посебно значајна измењена улога државе. Њена улога се везује за аспекте интернационализације (посебно производње).

Трећи елемент је у вези са тим да, Историјски материјализам проширује реалистичку перспективу кроз своје виђење односа државе и цивилног друштва. И Марксисти и немарксисти се деле на оне који државу схватају изразом аутономног или оне који је сматрају одразом парцијалног унутрашњег интереса. Неореалисти уочавају ограничавајући аспект цивилног друштва на државу. Марксисти, међутим, иду даље када уочавају однос економских структуралних ограничења и етичко-политичке структуре посебно на деловање државе (односно “суперструктуре”). Модерни Историјски Материјализам узима у обзир комплексност држава/друштво, као ентитет светског поретка.

Четврти елемент је у томе да, Историјски материјализам проучава производни процес, као битан елемент у анализи појединих историјских форми комплекса држава/друштво. Посебно је битна веза снаге у производњи са државном снагом и међународним односима. Неореализам овај аспект игнорише. Премда укључује производњу у аспекте силе, недостаје дијалектичко прожимање области.

За Сох-а, који је у својим либералним стремљинима приклања недетерминистичком Материјализму, потребно је одредити нов приступ проучавања појава. Основе своје критичке концепције он је сажео у неколико ставова:

1. Свест да анархија никад није апсолутно слободна, већ да узима место у оквиру образаца који конституише њену проблематику. Критичка теорија полази од овог образаца, односно од историјског истраживања или искуства које ствара потребу теорије;
2. Свест да није једино акција, него и теорија оформљена својом проблематиком. Критичка теорија је свесна сопствене “релативности” према пракси, али управо постојањем такве свести ова може достићи шири “временски-опсег” и тако бити мање релативна од проблемски-решавајуће теорије. Теорија наиме садржи знање да задатак теоретисања неможе бити завршен у затвореном систему, већ да мора континуално почињати испочетка;
3. Образац акције мења се у току времена, а главни циљ критичке теорије је да разуме промене;
4. Образац има форму “историјске структуре”, посебне комбинације мисаоних образаца, материјалних услова и људских установа, при чему је присутна конхерентност елемената. Овакве структуре не детерминишу људске акције механички, него конституишу контекст навика, притисака, очекивања и ограничења у оквиру којих се дешавају акције;
5. Образац акције, или структура у оквиру које се акције дешавају, не треба да буду сагледавани одозго у смислу средства за еквилибрум или репродукцију, јер би се тако вратили проблемском приступу, већ би требало да буде сагледавана одоздо или са стране у контексту конфликта који настаје у оквиру ње и отварања могућности промене.

Три вида силе интерагују. Ове силе у структури се могу изразити, по овом аутору, као: материјалне способности, идеје и институције. Однос није детерминистички. По Цоху однос сила је реципрочан. Усмерење ових сила односно својстава зависи од историје и предмет су проучавања конкретних појединачних случајева. Материјалне способности су продуктивне и деструктивне, идеје су интересубјективне или у облику колективних схватања о друштвеним односима који перпетуирају навике или очекивања.

Институције су средство стабилизације или перпетуирања поретка. Институције иницијално одражавају односе сила подржавајући колективне претставе сагласне постојећим односима, док касније зависност институција од почетних односа може да буде мања. Постоји веза институција и хегемоније. Институције омогућују деловање на отклањању конфликта, односно утичу на минимизирање коришћења силе. Хегемонија се, међутим, не своди на институционално дејство. Потребно је узети у обзир дејство на материјалне способности и идејне ефекте. Социјалне силе исто тако везане су са утицајима на светски поредак и форме државе. Ови аспекти су, слично као и друштвене силе у динамичком реципрочном стању.

Међу посебно битним аспектима савременог друштва је интернационализација производње. Интернационализација државе, односно све већа њена улога на међународном плану, асоцирана је са експанзивним развојем међународне производње. Овде се испољава повезаност интеграције производних процеса на транснационалном плану, са диференцијацијом производних фаза или јединственог посла у различитим државама. Последица ове поделе је класна структура на међународном нивоу.

Посебно битан елемент анализе хегемоније је подела на државе центра и периферије. Постоје овде три могућа сценарија: а) јачање економске (и политичке) хегемоније, у зависности од пројужавања доминације међународног над националним капиталом у водећим државама и континуиране склоности интернационализовању државе; б) слабљење хегемоније (економске и политичке) удруживањем снага унутар државе, чији је интерес престанак ове политике (интернационализовања); в) престанак Хегемоније услед стварања међународне коалиције.

У овим аспектима јасно видимо утицај Марксизма на Сох-а. Промењена улога државе, међутим, отвара могућност даљег развоја теорије међународних односа. Сродну теорију налазимо и код R. Asxley-а. Овде се после критике Неореализма предлаже дијалектичка анализа. Најпре се врши разматрање класичног реализма, потом Неореализма и напоследку се предлаже дијалектички модел откривања односа.

1.2. ОСНОВЕ ТЕОРИЈЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ Р. К. ASXLEYA

Основна одређења идеологије Ashleya у односу на класични реализам изразито су критичка у битним аспектима. Изложена су у следећим ставовима²⁾:

2) Vidi R.K. Ashley: "The poverty of Neorealism" u "Neorealism and its Critics", Columbia Univ. press, 1986, str. 255-300.

1. Реалистички концепти, аргументи и тврдње, превише су неододређени, “клизави” и неподобни конзистентним операционим формулацијама, и у аплицирању превише су зависни од (историјског) сензитивитета оног ко проучава појаву. Класични реалистички концепти и тврдње далеко су од објективности, јер се Реалистичке истине “налазе у ситуацијама везаним тумачењима”;
2. Реализам у недовољној мери одваја субјективне и објективне аспекте међународне политике. Субјективне перцепције занемарује и Неореализам Waltza, који критикујући давање улоге овим перцепцијама, сматра да је за постављен систем;
3. Класични Реализам се слабо ослања на друштвену теорију. Ово се посебно односи на некоришћење учења економије, психологије и социологије;
4. Реализам запада у слабост аутономности политичке сфере (односно политичко-војних односа). У овом правцу се балансу силе може придати статус основног концепта. Реализам је “наиван” у (не)респектовању економских процеса и односа. Реализам није способан да решава политичко-економске проблеме, што је последица издвајања економије од међудржавне политике.

Ове елементарне ставове које Ashley заступа још увек су у границама конвенционалне критике. Они се продубљују основним запажањима о Неореализму, где аутор јасније даје предност дијалектичким аспектима. Пре ових запажања Ashley указује на извесне заједничке аспекте Структурализма и Неореализма. Они су изложени на најопштији начин:

1. Структуралистички аргументи су “увек” супротстављени феноменолошким, спекулативним и еволуционалистичким знањима и схватањима. Теорије Структурализма раскидају са претходним, јер свест (феноменолошки) субјективитета увек изазива код структуралиста “сумњу”. На исти начин одбацује се спекулативно и еволутивно, јер представља “другу страну” феноменолошког;
2. Структуралисти теже проналажењу објективних односа (конструкцији објективне теорије). Људски односи и људско схватање се објашњавају дубљом независно-егзистирајућом логиком. У настојању да се разуме ова дубља логика Структурализам раскида са индивидуалном перспективношћу односно социјалним субјективитетом.

Настоји се у Структурализму да се превазиђе дуализам субјект/објект. Социјална свест за структуралисте, није “себи транспарентна”. Социјална свест је генерисана “дубљом социјалном интересубјективношћу”, која саму себе види објективном структуром;

3. Структурализам интерпретира праксу са становишта тотализујућег, друштвеног; Структурализам не занима пракса по себи, већ логички услови који су одговорни за битност праксе или постајање праксе битном. Структуре правилима не регулишу понашање, већ омогућавају понашање;
4. Структура егзистира независно од делова и елемената. Јединице немају идентитет независан од целине;
5. Структуралисти врше “апсолутно” раздвајање између статичког и динамичког. Они указују на зависност динамичког и статичког, где је зависност једносмерна.

Из ових погледа Ashleуа видимо да овај аутор замера недијалектичком приступу Структуралног правца. Овде би, међутим, требало имати у виду да теорија коју заступа Ashley и сама базира на Структуралним погледима. Једна од својстава дијалектике је склоност структури или систему. Дијалектичка логика води стварању устројстава са системским обележјима, које је у поређењу са Неореалистичком структуром, обележено дијалектичким аспекти-ма.

Основне ставове у односу на Неореализам, Ashley везује за Државни центризам (Statism), Утилитаризам, Позитивизам и Неореалистички Структурни образац. Ова критика представља основу његове теорије, па ћемо изложити битне ставове:

1. Државни центризам је заблуда Неореализма. Државни центризам не уважава транснационалну “класу” односа и идеолошки се сврстава само на оне аспекте који се свде на државне интересе или могуће транснационалне коалиције домаћих интереса. Друго, Држава претходи међународном систему. Дефинишући најпре државу као јединицу, одређује се потом структура поретка;
2. Неореализам има недостатке утилитаризма. Утилитаристичке теорије објашњавају акцију рационалним понашањем субјеката, у инструменталистичком виђењу. Субјекти служе постизању “жељених циљева” на најефикаснији начин. Социјална интеракција је инструментална коакција или размена међу субјектима. За Неоре-

- ализам државе су рационални индивидуални субјекти чији интереси и калкулације формирају поредак. Ту не постоје форме социјабилности, интересубјективног консензуса, не пре, или не конститутивно од индивидуалних државних сврха. Основне детерминанте су у моћима и њиховој контроли. У Неореализму не постоје правила која претходе или су независна од државних способности или циљева. Неореализам се супротставља виђењу да у заједници држава у којој нема правила, чак и уговарање свих са сваким може имати дуготрајни ефект. Затим социјална организација не може настати ни када постоје индивидуални интереси за профитирањем социјалне организације. Неореализам не узима у обзир, да као што постоји дилема слободног “јахача” у међународном систему, постоји и оваква на унутрашњем плану;
3. Позитивизам који је својствен Неореализму садржи више заблуда. Прва је приступ који се ослања на независност од субјективног, што је везано за “објективност” и непротивречност. Односи у оквиру овог приступа нису у контрадикцијама, већ су складни. Друго позитивизам формулише корисна знања која врше бољу предикцију, оријентишу ефикаснијој акцији и контроли у служењу људским вредностима. Треће, позитивизам је вредносно-неутралан, и четврто, сматра да се истине потврђују према екстерном проблемском искуству односно “*via (problematic) instruments*”;
 4. Структурализам се своди на историцизам држава. Неореализам негира процес, фиксира категорије и ограничава кретање у оквиру одређене структуре. Потом, негира се улога праксе. У Неореализму се индивидуе стављају у функцију објеката, социјални поредак продукује њихову вољу. Индивидуе, по Ashley-у, постају инструментализоване. Социјални аспекти обликују логику којој индивидуе служе. Потом, за Неореалисте сила се у крајњој инстанци своди на способности или средства под контролом некреативног актера, чији је статус дат од почетка. Напослетку политика се своди на економију и структурализам, у смислу одсуства стваралаштва, критичког подухвата, где индивидууми релативно могу утицати на своје циљеве и тежити да слободно оформљавају колективну вољу. Неореализам стога не може бити продубљивање и проширивање теорије. Структурализам

у овом правцу представља изједначавање структуре са екстерним односима јаких ентитета. Неореализам односно Структурализам преко својих “фиксираних” појмова “замрзава дати поредак, свдећи историју и будућност на оне интересе који се могу медијирати “векторисањем” силе између држава. Учење држава је консеквенца инструменталних коакција ових некреативних и техничких актера, који су без утицаја на економске и техничке промене.

Да би се избегле једностраности Ashley предлаже модел отворен по својим обележјима. Овај модел је дијалектички модел. Назван је модел компетентности. У поређењу са Неореализмом, који, према овом теоретичару, одбацује компетентност, дијалектички модел је у систему не одстрањује. Према Ashley-овом моделу компетентности, снага, па чак и статус нису атрибутивни инхерентним квалитетима или својствима актера, већ су израз друштвеног признања које се демонстрира у пракси. Ови квалитети морају бити друштвено признати, односно поседовање мора бити демонстрирано у оквиру система, где заједница ствара “значања” односно организује очекивања. У моделу Ashley-а садржани су и посебни елементи који указују на његову склоност да комбинује Марксизам и Либералне погледе. Модел, по Ashleyу-у, треба да узме у обзир настајање, репродукцију и трансформацију светски-доминантног политичког режима. Режим не може да буде организован само од држава, као главних актера. Надаље, концепт балансирања силе мора се сагледавати у појмовима који га чине могућим, а то су социјални, праведни и услови одржања човекове околине, од којих овај зависи. Надаље, модел би требао да укључи у ове балансе, режимске тенденције усмерења средстава и развоја идеолошке легитимације у правцу његовог обезбеђења. Потом, модел треба да анализира и потенцијал учења режима баланса силе. Он треба посебно да понуди процену кризе. Ово подразумева да укаже, специфицирајући, на тенденције претње подривања или трансформирања услова од којих зависи практична ефикасност режима. Посебно је битан нпр. аспект губитка способности учења који води кризи политичког система. Надаље, модел не треба да види савремену хегемонију као изолован феномен. Нити хегемонију треба мешати са целокупном модерном светском политиком. Ова треба да буде виђена као доминантни систем између више узјамно пенетрирајућих и супротстављених устројстава, од којих нека могу да “избегну” логици савремене глобалне хегемоније.

Могуће је развити и модел Реализма који би очувао погледе ове динамичке теорије, при чему би се теорија продубила анализом услова, лимита и потенцијалних промена традиција. Ипак, ово није по Ashley-у замена за његов модел компетенција.

Ashley остаје по основи, као што видимо Либерал, посебно због односа према актерима. Уношење дијалектике је еклектичко повезивање, које указује на могућу синтезу Марксизма и Неореализма. Повезивање Марксизма и Реализма, чини се као могућа еклектичка творевина. Овде, ипак није једноставно помирити елементе затворености поретка и њихове базичне погледе са природом дијалектике.

1.3. ИДЕОЛОГИЈА И ТЕОРИЈА J. G. RUGGIEA

Као пример критике Либералног реализма наводи се и Ruggie. Изложићемо основне погледе овог теоретичара, који се односе на ову критику³⁾.

Средњевековни међународни систем не уклапа се у Неореалистичке елементе теорије. По Неореализму Waltza, као што указује Ruggie, средњевековни систем је анархичан. Разликовање између овог поретка и савременог система (анархије), није по Ruggie-у објашњиво променама дистрибуције силе, међу основним субјектима. “Димензија” промене је изостављена из модела. Основна компонента која је у Неореалистичком анализирању испуштена је различитост системских јединица (актера). Модерни систем се издваја не по “истости” или “различности”, већ по сепаратности, односно принципу одвојености основних актера. Анархија је по Ruggie-у обележена сегментивном детерминацијом. Диференцијација јединица говори о основи на којој је сегментација детерминисана. Испуштење овог елемента чини теорију неадекватном за објашњавање трансформација у историјским кретањима.

Феудални систем, који је основа анализе је хетерономан. Представља амалгам “условне својине” и приватне власти. Својина је, по Ruggie-у, условна јер не садржи експлицитне обавезе, при чему је власт у рукама владара, који је непосредно приватно примењује. Наслови за територије нису прецизно искључивали могућност коришћења другог велепоседника. Овај поредак ствара систем “територијалне сегментације власти”, који је потпуно другачији од система суверености јединица односно модерног си-

3) Vidi J. G. Ruggie: “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ. press, 1986, стр. 131-157.

стема који имамо данас. Међународни систем Феудалног периода је дакле “хетерономна организација територијалних права и захтева”. За разлику од овог система, данашњи систем је обележан искључивошћу власништва и сувереношћу. Данашњи систем се објашњава и својином и типом власти, што одређује међународне релације и поредак.

С овим у вези Ruggie указује да су власничка права још у Риму била повезана са територијалним државним режимом. Овде апсолутно право на власништвом утиче и на “искључиве територијално државне формације”. На међународном нивоу, аутор прихвата Vattel-ов став да државе дају заједници само онолико колико је потребно да се обезбеди њихова засебност. Односно државе обезбеђују минимум друштвених потреба за независно опстојавање.

Приватно власништво и суверена права Ruggie сматра блиским по више основа. Прво они се разврставају између јединица (система) у појмовима “поседовања себе” и искључења другог. Друго, модалитети било које диференцијације одговарају разним формама социјалитета, односно приватно власништво и суверенитет нпр. креирају социјалне односе, где постоји елемент “посесивних индивидуа”. Треће, фактом да се ствара духовна легитимација поретка, на основама минималних потреба за саставне јединице. По Ruggie-у могу се из ових полазишта открити неколико “последница” које упућују на општа обележја (и трансформацију) поретка односно система. По њему “структурни ниво” даје већи детерминистички садржај општим ограничењима анархије од начина, како дедукује Waltza. По Waltz-у сарадња је нпр. “размена консидарација”. Појам консидарација, међутим, није дефинисан и “из анархије саме” не може се одредити. У средњем веку консидарације су везане за институције, док су касније за калкулације. Одавде “погрешна” је представа Waltz-а, који из анархије настоји да изводи закључке о консидарацијама. Ова грешка произилази из модерног идеолошког схватања посесивних индивидуа (односно калкулације).

Следећи аспект везан је за однос Неореализма према теоретичарима међузависности, који заступају виђење да услед пада релевантности суверености, Реализам мање све исправно закључује о међународним појавама. Неореализам може да да јачу одбрану од става да је суверенитет јединични ниво односно несистемски аспект. Не уважава се генерално у теорији односа права приватне својине према унутрашњим и затим међународним појавама. Сличном логиком, као код суверености било би незамисливо запо-

стављање значаја власничких права. Ова, као и сувереност немају само јединичну релевантност, већ и виши системски ниво, јер властништво ограничава интервенцију државе на унутрашњем плану, али и међународном.

Надаље, структурни ниво укључује факторе и елементе изван Неореалистичког опсега. Поред територијалног лимитирања односно суверености, постоји и функционално разграничење међу државама. Од форме Хегемоније (држава/друштво) зависе системски аспекти. Форма држава/друштво представља “атрибут” система.

Овакав атрибут указује да структура система садржи економски аспект. Поред политичког, анализа мора да укључи економске елементе, посебно код објашњавања раног модерног друштва које је под утицајем власничких права. Ово укључује последице на производне односе и међудржавне аспекте.

Главни закључци ове анализе су сводљиви на три тачке које се односе на критику. Прво, у Неореалистичком моделу није пропуштена само димензија промене већ и њене детерминанте. Ово се односи на промене власничких права. По Ruggie-у Waltz користи модел Диркема (E. Durkheim) да објасни промене. По Диркему, пораст обима и динамике тензија мења основне услове колективног постојања. Под динамичком тензијом се уврштава количина, брзина и разноликост трансакција у друштву. Waltz је од овог модела одступио. Релевантно је дали динамичке тензије мора да изазову промене поред индивидуалних власничких права и основне структуре власничких права који карактеришу социјалну формацију. Када је ово случај долази до промена. Закон опадајућих трошкова од земљишта, популациони притисци, затим ширење тржишта због популационих кретања и развој установа објашњавају власничке промене. Други елемент критике је Waltz-ово генерално негирање динамике тензија као извора промене. Ово, по Ruggie-у, има основу у одређености Waltz-а, а не толико у погрешкама. Ефекте динамичких тензија треба, такође уврстити у системски ниво. Трећи аспект критике Неореализма је изостављање да се уочи да је и сам систем продуктиван (укључујући јединице).

У целини Ruggie настоји да динамизује Либерални правац. Критика Реализма применљива је и на либералне теорије које недовољно уважавају противречности односно тензије. У Еклектицизму овде им се може придружити и Keohane. Биће потребно указати на неке од ставова овог аутора, да би се извели закључци о тренду развоја теорија.

1.4. ТЕОРИЈА И ПОЛИТИЧКА ИДЕОЛОГИЈА R. O. КЕОХАНЕ

За Кеохане-а као еkleктичког Либерала је прихватљив “рационални приступ” Неореализма⁴⁾. Овај аутор заузима позитиван однос према моделу система, јер садржи две предности. Модел омогућује да се “разуме” контекст државних акција, пре анализирања самих акција. Теорије које не укључују “разумевање” деловања система, односно, како системски атрибути утићу на понашање (јединица/држава и поретка) су “лоше” теорије. Следећа предност структурне теорије је незаменљива компонента за дубљу анализу акције (посебно спољне политике) држава или “недржавних” актера, а ова је погодност за тестирање. Овде се тестирање импликација деловања може вршити на априорној основи. Поред тога, овакав приступ мање је осетљив, посебно код Waltz-а, на промене атрибута унутар држава. С друге стране, оваква једноставност представља и основну слабост модела. Да би се структурализам доградио Кеохане предлаже промене модела:

1. Уз главне актере државе, треба “више нагласка” посветити другим недржавним учесницима, међувладним и невладаним субјектима односно видовима релација које су им својствене (транснационалне и трансвладине);
2. Претпоставку рационалности из Реализма треба задржати уз допуне, јер калкулисање у циљу највеће вредности, преко скупа циљева (конзистентног поретка), није укључивало “перфектност информисања” свих алтернатива или промене преференција актера;
3. Сила није једини основни интерес, циљ или средство, већ значај силе зависи од разних чинилаца. У разним ситуацијама државе ће на разне начине одређивати своје циљеве, што зависи од системских услова. Вредност силе је зависна од циљева. Код постизање одређених циљева сила је мање ефикасна, него код других. Унитарна концепција заједнице заснована на јединственом мотиву силе треба да се одбаци. Посебна подручја разних области и њихова повезаност условљавају силу. Посебну област, надаље, чине установе и правила, која такође

4) Vidi R. O. Keohane: “Realism, Neorealism and the Study of World Politics” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ. press, 1986, str. 1-26.

треба узети у анализу. Овде је укључено и придржавање правилима.

С овим општим аспектима везани су на аналитички елементи које Кеохане предлаже. При објашњавању скупа последица политике треба узети у обзир средства силе и све битне факторе. Надаље, код различитих образаца последица, односно односа и области потребно је увести посебне анализе, да се види како је сила дистрибуирана. Ово треба да омогући да се опише и како улагања у једној области, у условима везаних области, утичу на ове посебне. При истраживању начина како државе одређују сопствене интересе треба истражити ефекте међународне структуре на интересе и ефекте других међународних фактора и “домаће структуре” (унутрашње структуре).

Ова унутрашња структура повезује Кеохане-а за Либерализам. У овом смислу су компатибилни и закључци плурализма интереса и циљева.

Кеохане надаље указује и на слабости Либералне структуре. Овде се мисли на структуру која је заснована на међузависности, и критика се усмерава и на основе Неореализма, као и Неолиберализма. Следећи ставови објашњавају његове погледе:

1. Проблем са чисто системског гледишта, је да код ситуација стратешке међузависности, опредељена решења у суштини није једноставно добити, када се врши анализа силе или њене дистрибуције;
2. Начин за превазилажење овог проблема је (не укључујући у опсервације домаћи ниво) стављање у зависност рационалног односа држава и институционалног контекста акције држава, као и постојећих реалности моћи односно позиције државе. Структурни прилаз је само основа системског изучавања. Посебно треба узети у обзир факторе који нису везани за силу. Фреквенцију узајамних односа и њене варијације треба имати у виду. Други фактор је неизвесност. Фактор неизвесности је везан за ниво информација. Оне повећавају сигурност, односно смањују неизвесност. Информације нису системска константа. Оне помажу разумевању комплексне међузависности, која је неизоставна у разматрању односа. Комплексна међузависност показује да је тешко користити традиционална средства моћи за одређене циљеве. Међузависност надаље, представља фактор који повећава ниво информисаности, јер постоје вишеструки

канални контакти међу друштвима. Међународни ниво подразумева контакте не само држава, већ и друштава. Ово је суштинско за информацију као елемент међузависности.

У целини анализирајући видљиво је да систем има основну улогу у објашњавању промена. Фактори у непосредној вези са унутрашњим поретком одређују понашање система, тако да се може уочити потреба укључења домаћег нивоа у анализу, што аутор не искључује. Управо информацијама и комплексном мрежом сарадње објашњава се мирна промена (нереволуционарна) међународног устројства.

Да би извели јаснији закључци о променама поретка потребно је анализирати унутрашње моменте и факторе промена и мерити их, као и спољне узроке промена или кретања. Ово указује на потребу увођења формалног начина проучавања појава.

2. ЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА

2.1 ЕКОНОМСКА ИДЕОЛОГИЈА, МЕЂУНАРОДНА ЛИКВИДНОСТ И ТРОШКОВИ ДРЖАЊА МОНТАРНИХ РЕЗЕРВИ

Ниво монетарних ликвидних резерви појединачне земље зависи од висине (орпортуих) трошкова држава оваквих средстава. Трошкови су у пропорцији са обимом резерви (V). Овај ниво треба множити са јединичним трошком који се изражава као јединствена разлика приноса капитала и приноса резерви, које носе различите добити. Ова разлика може се означити са p . Дефиниција трошкова резерви је производ p и обима V :

$$T = V \cdot p, \quad \text{где } T \text{ – трошкови}$$

Ако се овај образац за трошкове резерви допуни елементима промене резерви и склоности увозу добиће се најпре:

$$V^1 = V^0 \pm v \text{ просечно (или } \Delta v)$$

где v – просечно значи просечна промена монетарних резерви

V^1 – монетарне резерве после једне године

V^0 – текуће монетарне резерве (у почетном тренутку)

Када вероватноћу за промену платног биланса укључимо тада имамо образац оптималних резерви:

$$V_{opt} = [v \text{ pros. log } (r \cdot m)] / (\text{log pros})$$

где $v \text{ pros.}$ – просечна промена резерви

m – маргинална склоност увозу

$prob$ – вероватноћа промене платног биланса (дефицита)

За прорачун оптималности резерви може се користити прост однос:

$$V / M$$

где V – обим резерви,

M – увоз

Као индикатор оптималност резерви узима се типична просечна промена резерви (в просечно), при чему треба узети у обзир супституте монетарних резерви, као и граничну склоност у увозу (dM / dY) и просечну склоност увозу ($\Delta M / \Delta Y$), где Y – доходак.

Из ових односа примећујемо системску везу домаћих резерви са трговинским и платним билансом. Ови биланси су, као што закључујемо системски везани за монетарно – финансијска кретања у свету односно увоз и маргиналне (граничне) склоности увозу код појединих држава и група држава.

Унутрашњи чинилац је однос монетарне масе и монетарних резерви. Када нпр. постоји дефицит платног биланса, власти се могу различито понашати. Могу попунити кредитима мањак, који је настао трансфером, или смањити монетарну масу (понуду). Први случај је везан за креацију депозита и кредита и консеквентно, у дефициту. Пораст ове новчане масе, мора бити (системски везан) за одржавање вишег нивоа у резервама. У супротном случају, умањења новчане понуде довољни су нижи резервни фондови.

Могућност већег трошења (екстерног) омогућује да девизни фондови буду осетно нижи од монетарне домаће понуде, а ово доводи до неопходности израчунавања минимума резерви за подржавање екстерног трошења. Ове резерве зависе од маргиналне склоности потрошње, домаћих производа (c) и увоза. Ова веза одређује минимум резерви (V_{\min}):

$$V_{\min} = m / (m + c)$$

где m – маргинални увоз,

c – маргинална домаћа потрошња

Одавде повећање граничне склоности увозу, повећава минимални ниво резерви. Овде треба узети и p да и се одредио прецизније оптимум ових резерви, јер када је разлика приноса (у случају нпр. високе дугорочне стопе) висока, трошкови држања резерви утичу на њихово опадање.

Системски су, као што уочавамо везани аспекти нивоа камата унутрашње и међународне економске ситуације и њихове про-

мене са нивоима резерви у свим земљама и свакој појединачној земљи. Овакво комплексна зависност је релационог режимског типа.

2.2. ИДЕОЛОГИЈА И ТЕОРИЈА Г. ХАБЕРЛЕРА

По Хаберлеру⁵⁾ вредности роба је зависна не само од инкорпорираног рада, већ од комбинације производних фактора. Овде су укључени поред рада и капитал и земља, који су у разним комбинацијама односно размерама укључени у цену. Вредност робе је, по овом концепту, изражена у опортуним трошковима. Само у малом броју случајева трошкови при променама нивоа производње остају константни (и само у овој ситуацији цену формулишу константни трошкови). По Хаберлеру цена је зависна од склоности у кретању трошкова у замени једне производње другом. Вредност робе је одређена као вредност маргиналних трошкова при супституисању неке робе другом. Будући да се за једну робу мора жртвовати друга роба, цена робе изражава се маргиналном вредношћу друге робе. Овде је Хаберлер повезао принцип опортуних трошкова и маргиналних вредности. Маргинални трошкови су трошкови потребни за произвођење једног додатног (у односу на постојећи опсег производње) производа. Математички се ова дефиниција разликује од извода, јер не долази до тежње нули, већ до јединичног прираста. Тренд или јединични прираст битњи је од просечног раста и он одређује цене роба. Ове цене се изједначавају са трошковима супституције роба, а ови трошкови су једнаки маргиналним трошковима производње од које се отказује у корист ове.

Резимирајући ову теорију, треба приметити да је увиђањем да просечне промене трошкова при производном расту или паду, не могу да укажу на однос размене, ова теорија представља први модерни неокласични економски концепт. Запажајући да је однос размене роба на нивоу маргиналних промена раван односу супституисања рада, капитала и земље који улазе у цене ових роба, начињен је кључан корак ка модернизацији класичне мисли.

2.3. ТЕОРИЈА В. ОХЛИНА

У погледу динамизације Теоријом комбиновања производних чинилаца који одређују цену Ohlin⁶⁾ је проширио теорију. Израђујући теорију уравнотежења овај теоретичар указује везу понуде и тражње за производима са обилатошћу фактора производње, у датој средини, која има утицај на цене фактора. Нуђење робе је под утицајем цена и трошкова фактора. Од цене фактора од-

5) G. Haberler, "The Theory of International Trade", New York, 1956, str. 175.

6) B. Ohlin, "Interregional and International Trade", Cambridge, 1933, str. 35.

носно обилатости фактора у држави, зависи у којим количинама и размерама ће бити ови у производњи роба ангажовани. Свака роба може се произвести на разне начине или учешће у разним нивоима производних фактора. Висине потрошених фактора од једне земље до друге се разликују због природних услова и специфичности. Количина утиче на цену фактора. Од цене фактора, који је и под утицајем тражње, као и понуде, зависи ангажовање. Ако је цена (по правилу оскудног у природи и држави) фактора већа, његово ангажовање је мање (да би се избегли трошкови). Овде Ohlin укључује још један елемент. На цену фактора утиче и тражња за готовим производом и посредна тражња. Тргујући, друге државе ће подићи цену обилног фактора.

Овај последњи аргумент основа је теорије равнотеже Ohlin. Објашњавајући импулс трговини који се види у ценовним разликовањима, уводе се појмови интензивних фактора. Државе са обилатим фактором нпр. Капиталом, а оскудним другим фактором нпр. радом, да би изравнале цене, настојеће да увезу производе у којима рад обилује, а извезу робе у којима обилује други фактор односно капитал. На тај начин треба да дође до пораста производње артикала са обилатим фактором тендирајући да фактор престаје да буде обилат (услед јаче тражње). Тако цене обилатог фактора расту, а у супротном процесу, код оскудног фактора, у светској трговини, долази до пада цене. Као последица испољава се тренд који у светској економији доводи до изједначавања цена фактора.

Теорија Ohlin-а базира на мобилности производних фактора. Ова мобилност у међународној трговини није, због трговинских ограничења, иста као унутар државе, тако да је у пракси, посебно у протекционистичким околностима, могуће само делимично изједначавање цене фактора.

Овај модел укључује и цене и новчане трошкове. Дали је један фактор или производ скупљи у једној или другој држави зависи од девизног курса. Овде су наравно битни сви елементи цене. Као последица изједначења фактора (названи касније Ohlin-Heckscherov закон), долази до ефекта изједначавања цена финалних роба у светској заједници. Теорија трговине Ohlin-а у најопштијем сматра економски да постоји тенденција смањивања економске надмоћи нација, односно, да деловањем чинилаца уравнотежења економски монополи постепено престају да постоје.

2.4. ТРИФИНОВА ЕКОНОМСКА КОНЦЕПЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА

Трифин Р. уочава проблем раскорака производње злата и његове тражње. По њему овај тренд доводи до сталног мењања вредности злата. Реваларизовање злата није решење. Пораст цене злата, односно константна склоност овог раста цене би значила повремене или непрекидне депресијације валута према овом металу. Одавде произилази да је неопходно пронаћи нови медијум ликвидности, који би боље обезбедио ниво ликвидности односно задовољи експанзију светске економије.

Трифин уочава да ослањање на долар као једини медијум не решава питање међународних ликвидних фондова. Државе које (у систему доларског посредника) држе доларе као резерве у основи дају зајам САД-у који је нетрежен, држањем ових ликвидних резерви код банака САД. Ово су краткорочна потреживања. Да би се избегле несташице долара код држава које су САД-у дале ове зајмове, неопходно је стално враћати ова средства назад овим земљама укључујући и нетражне зајмове. Ово превазилази ниво суфицита у САД. Враћена средства државама су, међутим, сада већа него иницијално. Ова се делимично поново улажу у САД и стварају се увећани нови кредити односно новац у виду потраживања. Трифин надаље увиђа пирамидалну креацију долара, јер сматра да презасићеност може довести до пада долара и светске економске катастрофе.

Из овог могућег епилога Трифин закључује да САД треба да смање допринос долара међународној ликвидности. Потребно је увести нов медијум. Државе треба да интерно уролизују фидуцијарни део својих монетарних резерви који треба заменити (у фонду) банцор-ом.

Системски је битно уочити да опсег креације новца (депозита) које објашњава Трифин, не продукује неограничено нагомилавање »нетражежних« зајмова (како смо их горе назвали). Процес се системски ставља деловањем сила супротного дејства. Ефекте засићења доларима и инфлације се умањују вишом каматном стопом која не представља стварну цену долара. Камата је наине утолико виша од равнотежног нивоа уколико је пирамидална креација већа. Ово стање се поправља одржавањем све већег трговинског дефицита који такође делује на умањење нивоа нетраженог суфицита. Овде је од значаја, као што можемо да уочимо, који део иницијалних средстава (по којој стопи) се враћа банкама у САД. Уколико је стопа креације све нижа у сваком следећем циклусу, тада ће после

извесног броја циклуса пирамидална креација постати занемарива. Кочећи ефект који је овде присутан је системски ефект.

2.5. РУФЕОВА ИДЕОЛОГИЈА И СХВАТАЊЕ

Руфе се наставља на идеју Трифина у вези са резервама које креирају пирамидалну штедњу. Девизе су овако функционално удвостручене, долази до удвостручавања кредитне базе. Поверилачка земља резерве држи као потраживање код страних банака. Банка задужене државе, пружа кредите и зарађују на разлици интереса. Долари које стиче неамерички свет на бази дефицита, враћају се у САД кроз депозите, и зато дефицит не изазива код Америке плаћања. Ово се описује као ситуација за Америку где »позајмљује, а не лишава се, стиче, а не плаћа«. То стање произлази и двостраног креирања депозита истим новцем код повериоца и дужника, односно удвостручења базе. Из ове ситуације произлази да дефицит не доводи до очекиваног одлива злата из САД. Платни и трговински дефицит не изазивају ефекте који треба преко одлива злата и валута до тржишно доведу до равнотеже биланса.

Удвостручење депозитне базе истим новцем не би имало теже последице када би одливи и приливи између ових поверилаца и дужника били углавном поравнати. У супротном, када постоје веће неравнотеже, ове постају јак генератор инфлације и могу да доведу до краха пирамидалну штедњу. С овим у вези Руфе заузима став да овај проблем резерви треба решити ликвидирањем у злату дела доларских потраживања које државе држе као део својих ликвидних монетарних резерви.

Овакав став, као и код Трифина, заснива се на учовању да би у случају хаотичног пада поверења у ликвидност државе ван Америке конвертовале своје монетарне резерве у америчко злато. Ово би значило одлив злата из САД и економски хаос услед лишавања пирамидалне штедње, своје златне основе.

2.6. ХАРАДОВА ТЕОРИЈСКА МИШЉЕЊА И ГЛЕДИШТЕ

Харадова гледишта се базирају на креирању нове новчане масе и промени цене злата. Садашњи развој трговине и увоза доводи до недостатности ликвидности. Злато чија производња није довољна да се задовоље потребе, треба ревалоризовати. Ова теорија полази од става да међународним потребама треба маса ликвидности која је сразмерна укупном међународном увозу, уз годишњи раст за 3%. Ликвидност треба да буде реформисана квантитативно и квалитативно, односно треба у новим вредносним јединицама

ММФ-а креирати као допуну постојећим ликвидним резервама нових 60 милијарди долара (на већ постојећу исту масу на почетку шездесетих година). Тако креирана средства ће се сразмерно квотама у ММФ-у алоцирати чланицама ове организације. Алонације су новокреирани новац за извршење плаћања у организације односно између дужника и поверилаца. Дужници новчаним јединицама ММФ-а плаћају (или измирују) своје обавезе повериоцима, које су чланице ММФ-а. Фондове јединице не би се могле конвертовати златом. Поверилачке земље би у односу на дужничке нагомилавале нове јединице, а не потраживања. Будући да се јединице ММФ-а могу заменити за било коју чврсту валуту, измиривање би се према фонду извршавало у било којој валути. Могућност аутоматског (без одлуке) коришћења средстава било би до вредности 100% алокације.

Овај модел је у основи кредитирање дефицитарних чланица фонда, средствима суфицитарних чланица. Пирамидалност се делимично ублажава јер нов новац не креира потраживања. Ова потраживања су под контролом и непостоји механизам који изван ММФ-а доводи до удвостручења кредитне базе. Надаље опасност од губитка вере у нов медијатор не може довести до економских последица. Нов медијатор није замењен за злато. Овако се умањује притисак на долар и умањује могућност кризе.

2.7. МАКЛУПОВО СХВАТАЊЕ ЛИКВИДНОСТИ

За Мацхлупа ликвидност је појава коју треба разматрати у контексту пораста светске ефективне тражње, којој савремене државе теже. Ова тражња и тенденција пада запослености и раста доходака (надница) одређују неприкладност система фиксних курсева. Експанзивна тражња и економија уз раст надница и пуну запосленост брзо би у овом систему ослабиле резерве у отсуству мера девизне политике. Да би се ово избегло Маклуп заступа схватање да треба омогућити разумно флукутирање курсева.

Маклуп увиђа дејство снажних социјалних сила на систем. У државама где постоји притисак на плате, флукутирајући курс ће доводити до умањења ових трендова. Промена нивоа плата навише, преко флукутирајућег курса валуте има за ефект промену цене увозних роба односно промену, последично општег нивоа (новчане масе). Прекомерна промена нивоа плате, постаће одавде неисплатива. Ово ће бити видљива за субјективне чиниоце, односно креираће се свест о неисплативности раста надница. Овакав ефект је психолошког вида). Сви овде наведени елементи у системској су

вези. Монетарне резерве и платни биланс, везани су за међународну тражњу, као и домаћу тражњу и потрошњу.

2.8. ЛЕРНЕР – МАРШАЛОВ ПРИЛАЗ ЗА ДЕЈСТВО ЦЕНЕ И ДОХОТКА

Динамички прилаз платном билансу и начини уравнотежења биланса и ван односа са трговином указују на потребу релационистичког приступа. Чиниоци платног биланса већ на најелементарнијем нивоу анализе, као што смо указали, имају релациону одређеност.

Према књиховодственој дефиницији платни биланс се изражава:

$$B = Y - E$$

где је Y – агрегатни национални доходак, а

E – агрегатна национална потрошња.

Као што смо указали умањена потрошња, умањује доходак и делује стабилизујуће на биланс. Ако укључимо граничну склоност увозу и трошењу, можемо први извод B изразити као:

$$dB = /1 - e) / (1 - e + em) dp + \{1 - [(1-e) x / (1 - e + em)]\} dE$$

где e – гранична склоност трошењу изнад нивоа Y (дохотка),

m – гранична склоност која се односи на потрошњу за увоз,

dp – инфинитезимална промена производње,

dE – инфинитезимална промена потрошње (аутономне),

x – смањење трошења на домаће производе.

Одатле е допушта трошење изнад Y . Када држава има дефицит у билансу постоје одавде два начина за враћање биланса у равнотежу. Први је раст производње и дохотка. Други је умањење потрошње. Равнотежа платног биланса зависи од унутрашње стабилности и спољњег финансирања. При неравнотежи $E \neq Y$ унутрашње финансијске операције могу деловати на платни биланс. Дакле, спољном је потребно додати унутрашње финансирање. Унутрашње финансирање се врши или смањењем односа новчане масе према доходу, кроз повећање брзине циркулације новца или се прибегава порасту банковних потраживања изнад дуговања (банковних). Ови аспекти повратно делују на спољно – финансијску стабилност и унутрашње економску ситуацију и стабилност. Додавши овде варијаблу спољњег утицаја (финансијског) поново ће се променити услови унутрашње равнотеже. Системски ови аспекти везују се за цене, доходак, новчану масу, тражњу и про-

изводњу. Текући трговински биланс је одређен овим елементима, мада повратно делује на однос дохотка и потрошње (и тражње).

Опште развојни ниво, такође, је везан за платни биланс. Ово се огледа у зависности државе од трговине (односа увоза према дохотку) нивоа еластичности тражње и понуде домаћих и страних роба, при промени курса и дохотка. Развојни ниво је затим у вези са извозном зависношћу, дуговима, извозном концентрацијом (на робе ниже или више прераде) и односима размене.

Према Р. Нурксцу потребно је укључити и односе везане за инфлацију и дефлацију да би се објаснио биланс. По њему унутрашња стабилност је присутна при дохотку где нема (неумерене) незапослености и инфлације. овакав став јасно указује на системску везу нивоа дохотка и платног биланса.

Економска развијеност је релативна категорија. Све државе због различитог историјског развоја и опскрбљености производним и потрошним факторима, различите величине територије, становништва, тржишта, нису исте снаге. Снага државе може се израчунати:

$$F_{\text{rela}} = \frac{F_a a}{F_a b + F_a c + \dots}$$

где F_{rela} – релативна моћ А,
 $F_a a$ – апсолутна моћ А,
 $F_a b$ – апсолутна моћ В,
 $F_a c$ – апсолутна моћ С

Инфлација или незапосленост (дефлација) имају непосредног ефекта према билансу. Свако мењање цена и доходака резултира променама на платни биланс. Унутрашње и спољно финансирање директно се везују за инфлацију и запосленост.

Овим чиниоцима се додаје и дејства промене курса. Девалвација и револвација имају и спољне и унутрашње ефекте. Према Маршал–Лернеровој теорији при девалвацији, ће се побољшати платни биланс ако су еластичности увоза код две државе такве да је њихов збир већи од 1. Ови теоретичари полазе од:

$$dB / dr > 0$$

где В – трговински биланс државе А изражен у валути државе В,
г – девизни курс у валути државе А плаћеној за валуту В,

Одавде видимо да што је већи извод dB / dr то је мањи ниво девалвације неопходан за поравнање биланса. Трговински биланс може се преко дохотка, курса и цена изразити као:

$$B = (P_x / r) M_b - (P_m / r) M_a$$

где P_x – цена извоза А у валути државе А,

P_m – цена увоза А у валути државе А,

M_a – увоз А $\Leftrightarrow X_b$ – обим извоза В,

M_b – увоз В $\Leftrightarrow X_a$ – обим извоза А

Овај израз базира на односу дохотка од извоза и цене. Доходак извоза А у валути В је:

$$(P_x / r) M_b \quad \text{Консеквентно важи за } (P_m / r) M_a$$

Производ P_x и X_a (или $P_x M_b$) је вредност извоза А у валути А (V_x). Слично је и са V_m :

$$V_m = P_m M_a = P_m X_b$$

Према Маршал–Лернеровом виђењу услов за девалвацију која води отклањању дефицита може се изразити:

$$dB / dr = -(P_x / r^2) M_b - (P_x / r M_b' P_x / r^2) - (P_m / M_a' P_m / r^2) = \\ V_x / r^2 [(-1 - M_b' / M_b) P_x / r] - (V_m / V_x (M_a' / M_a) P_m]$$

где извод: $M_a' = dM_a / dP_m / M_a = dM_b / dP_x$

Користећи следеће дефиниције еластичитета:

еластичност понуде за извозом А или

$$e_x A = (dX_a / dP_x) P_x / X_a \Rightarrow X_a P_x / X_a$$

еластичност тражње А за увозом или

$$e_m A = (dM_a / dP_m) P_m / M_a \Rightarrow M_a' P_m / M_a$$

еластичност понуде за извозом Б или

$$e_x V = [dX_b / d(P_m / r)] (P_m / r) / X_b \Rightarrow M_b' (P_m / r X_b)$$

еластичност тражње Б за увозом или

$$e_m V = [dM_b / d(P_x / r)] (P_x / r) / M_b \Rightarrow M_b' (P_x / r M_b)$$

добићемо израз:

$$dB / dv = (V_x / r^2) [-1 - e_m B - (V_m / V_x e_m A)]$$

Повећање р (девалвација) поправља биланс

при $dB / dr > 0$ односно када овде:

$$-1 - e_m B - (V_m / V_x) e_m V > 0$$

$$\text{односно: } -e_m B - (V_m / V_x) e_m A > 1$$

Ако је држава у дефициту имаће тежњу за променом курса. Најмањи повољни момент је момент код $V_m = V_x$. Тада је услов за мењање вредности валуте: $(-e_m A - e_m B) > 1$

Овај однос је коначан став Маршал – Лернерових проучавања. При најмање повољном услову $V_m = V_x$ важи и у свакој ситуа-

цији $V_m \neq V_x$ да девалвација може бити успешна за уравнотежење биланса када је збир увозних еластицитета већи од јединице.

Овај однос девалвације и увозних и извозних елемената у развоју на системску везу међународних финансија и међународне трговине. Да би се анализирала област међународних финансија потребно је системски анализирати везу спољних и домаћих варијабли.

При девалвацији или депласирању појефтиније домаћи извоз и поскупује страни увоз, при чему се у времену мења утицај на цене и доходак са дејством на платни биланс. Повећање извоза ствара доходак, који се мултипликовано према сваком циклусу увећава. Овај доходак се поред увоза троши и на инвестирање. Инвестирање, међутим доводи до убрзања промене дохотка услед унутрашњег мултипликатора. Овакав нов доходак повратно делује на увоз и штедњу. Ефекти овог дејства су системски.

Ревалвација, као и постепено враћање курса на ниво уравнотежености исто мења односе цена и дохотка, увозна потрошња, инвестиције и други видови трошења с једне, као и штедња с друге стране имају различито дејство од дејства везаног за депресирање.

Ефекат девалвације на равнотежу биланса, грубо узевши, зависи од еластичности понуде државе која је извршила девалвацију, према унутра и споља од еластичности тражње спољњег тржишта према држави која је девалвирала валуту. Понуда девиза треба у овој држави да порасте, и у исто време да се смањи тражња за девизама. Пораст девиза односно овакво креирање дохотка, доводи до мултипликативног дејства које треба да увећа дејство аутономног дохотка.

У случају промене валуте у супротном смеру, платно – билансни раст делује инфлаторно. Од еластицитета зависе ефекти на цене и доходак. Вишак у билансу, по правилу је резултат поретка моћи у економским односима. Неке државе традиционално остварују вишкове, а неке су традиционално у дефициту. Када инфлација захвати неке земље, а није наступила у земљи стабилног економског кретања, ова може остварити нежељени вишак и пораст цена изнад економског кретања нивоа. Да би се избегла експанзија депозита и кредитно финансирање, потребно је користити курс. Ово наравно није увек случај, јер је место држава у светском монетарном систему битан фактор одређивања мера девизне и економске политике. Променом валуте навише пораст цене извоза и пад цене увоза деловаће дефлаторно на економију. Ако дође до пада дохотка услед ревалвирања валуте овај пад довешће до мултипликаторних

последица по ниво дохотка, што ће имати за ефект дејство на сузбијање инфлације.

Дејство цена и дохотка при девалвирању валуте има супротне ефекте. Променом вредности валуте наниже поједина извоз, поскупљује увоз, односно иницијално расте извоз и иницијално пада увоз, док доходак делује у дужем периоду на пораст увоза до нивоа пораста извоза односно делује у правцу уравнотежења биланса. Ниво умањења увоза при депресирању зависи од еластичности понуде домаћих супститута за стране робе, од еластичности стране понуде односно могућности трансформисања њихове понуде и производње (што укључује и технолошке предности привреде). Страна понуда услед развијености и диверзификације роба може да еластично реаговати на промене курса, док супституисање у мање јаким привредама, односно технолошки слабијим са нижим нивоом диверзификованости роба може бити осетно спорија. Овде битан чинилац јесте разлика у степену снаге економије и трансформациони »лог« односно способност и брзина прилагођавања. Поред ових аспеката ниво умањивања зависи од еластичности домаће тражње за увозом. Ако је привреда зависна у репроматеријалу од иностранства, посебно ако је ова зависност висока не може се очекивати еластично реаговање тражње. Ово је такође зависно од нивоа развијености државе. Еластичитети зависе од граничне склоности потрошње и штедњи и робне диверзификације и извозне и увозне концентрације. Концентрација извоза на мањи број роба и потребе отклањања заостајања повећавају понуду и доводе до релативног пада вредности ових роба, односно роба који производе неразвијене државе. На овај начин еластичитети су везани за односе размене. Погоршање ових односа и спољно задужење су фактори који повратно делују на граничну склоност трошењу, еластичитете и робну диверзификацију. Ниво развијености је основа ових релација. Учинак политике запослености и ниво запослености су такође у вези са еластичношћу тражње. Пуна запосленост доводи до другачијих ефеката на тражњу од мањег нивоа запослености. Девалвација може повећати доходак у већој мери ако у држави пре овог чина није постојала максимална искоришћеност капацитета. Вишак капацитета може бити извозно ангажован тако да је битан ниво потенцијалног извоза. Девалвација је затим у релацији са евентуалним будућим компаративним трговинским предностима.

2.9. ИДЕОЛОГИЈЕ Б. БАЛАСА (B. BALASSA),
Л. ДЕТЛЕФА И Х. МИНТА (H. MYINT)

Према Баласи⁷⁾ да би се процениле компаративне предности у трговини потребно је узети у обзир учешће у извозу (export share) и однос извоза и увоза (export-import ratio). Ова два елемента доводе, по овом концепту, до сазнања о индикаторима компаративних предности. Они одређују, по Баласи, “трговинске перформансе”. Посебно значајан у овом концепту је појам који овај теоретичар назива “извозне перформансе”. Ове перформансе се утврђују за поједине индустрије у једној држави, компарирајући извоз те државе у глобалном извозу те робе. Ово се чини пратећи промене извоза у времену. Узимају се у обзир по методологији два периода и релативни и просечни елементи перформанси који се потом стандардизују. Слично се чини и са индикаторима извоза и увоза односно њиховог сразмера (ratio). Може се приметити да се код овог теоретичара export share и export-import ratio не комбинују, већ се у анализи посматрају одвојено. Ово не умањује вредност овог метода.

У теорији Л. Детлефа⁸⁾ да би се утврдиле компаративне предности потребно је узети у обзир “трансформациони заостатак” (“lag”). По њему битно је утврдити којим обимом и којим темпом се могу изменити елементи специјализације који у времену губе своје предности, да би се проценила трговинска позиција. При анализи компаративних предности потребно је узети у обзир дакле трансформациони lag. Он се дефинише као еластичитет трансформације, где се узимају као елементи маргинална склоност потрошњи и еластичност понуде и тражње.

Кориговање концепта компаративних предности налазимо и код Х. Минта. Овај аутор критикује класичну доктрину са становишта да ресурси нису најчешће у пракси предмет опортуног усмеравања. Он примећује да се извоз може повећати без умањење производње за потрошњу. Ово је последица чињенице да у домаћој привреди постоји вишак производног капацитета односно ресурси који до момента трговине нису искоришћени. Тек уласком у извоз ови почињу да се користе, што као што можемо да приметимо, подржава теорију развојних предности по којој је потребно узети у обзир и предности које настају после уласка у извоз⁹⁾.

7) B. Balassa, “Trade liberalisation and revealed comparative advantage”, Yale University, Economic Growth Center, New Haven Connecticut 1965.

8) L. Detlef, “Dynamische Theorie der Internationalen Arbeitstellung, Ein Beitrag zur Theorie der weitwirtschaftlichen Entwicklung” u “Wirtschaftswissenschaftliche Abhandlungen”, Heft 25, Duncker – Humblot, Berlin 1967, str. 87-130.

9) H. Myint, “The classical theory of international trade and the underdeveloped countries”, “Readings in International Economics”, George Allen and Unwin Ltd, London, 1968.

3. МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И ДОКТРИНЕ ЛИБЕРАЛНОГ ВИДА

3.1. ДОКТРИНЕ Г. ЈЕЛИНЕКА И Х. ТРИПЛА (Н. TRIEPEL)

Модерна схватања међународног права налазимо код Јелинека¹⁰⁾. Његова теорија аутолимитације третира однос унутрашњег и међународног поретка односно суверености. Држава која је у потпуности суверена једини је творац поретка. Држава је креатор права, којим се обавезује односно самоограничава (самолимитира). Ово самоограничење траје до акта државе којима се оно може укинути. Сваки њен акт је акт државе, при чему се сваке обавезе може ослободити. Ограничавање не долази споља, већ произлази из воље државе, која једина ствара самолимитирање деловања и права (тј. сужности). Ако је реч о нпр. престајању обавеза из међународног права (што важи обратно и код настајања) треба испитати разлоге настанка оваквог ограничења односно самолимитирајуће одлуке. Ако основни циљеви државе нису постигнути или су изван “животних” интереса државе, држава и међународни уговор може одбацити односно слободна је да га сматра невалидним и да га раскине. Природа животних односа између држава заснована је на природи и сврси (или циљу односно циљевима или сврхама) државе, као јединог креатора права.

На позитивистички концепт Јеленека можемо надовезати доктрину Трипла¹¹⁾, који релативизује нихилизам у погледу обавеза међународног права. Код овог аутора уговори имају обавезујућа обележја. Уговори су дељиви на две групе. Уговори супротног интереса: “Vertag” (где су уједињени супротни интереси) и Уговори истоветних, подударних или несупротних склоности односно интереса: “Vereinbarung”. Ови уговори не траже посебну власт, као што увиђамо, јер су им државе склоне. Државно право не мора прихватати норме међународног права, ако се њима у уговорима није обавезала. Међународно и државно (унутрашње) право представљају два система, где не постоји формална надређеност. Изузев у околностима суштинског мењања ситуације, уговори се када су закључени морају поштовати. Трипл не види сукоб унутрашњег и међународног права, јер се међународна правила, тек унутрашњим актима преносе на државно право. Међународно право нема примат. Овде уочавамо Дуалистичку концепцију односа

10) G. Jelinek, “Die rechtliche Natur der Staatenverträge”, Wien, 1880, str.5, 9, 15, 39, 49

11) H. Triepel, “Volkerrecht und Landesrecht”, Leipzig, 1899.

два права, што ће отворити нове доктринарне деобе на међународнонисте и Дуалисте.

3.2. ИДЕЈЕ Л. ДИГИА, Л. Ж. КАВАРЕА (L.J. CAVARE), Д. АНЦИЛОТИА (D. ANZILOTTI) И Х. КЕЛЗЕНА (H. KELSEN)

Л. Диги¹²⁾ своју доктрину базира на ванправним елементима. По овом гледишту друштвени закон је правило, по коме се ограничава свесна и вољна активност човека. Из овог закона произилази право. Међународно право настаје (као и право иначе) кад се формира свест да одређено правило треба штитити, оваква свест је узрокована солидарношћу, која је у вези са осећањем правде (и условљена је материјалном базом друштва). Међународна зависност ствара осећај солидарности, из кога се ствара, надаље право, које је увек одређено нивоом развоја, односно није неизменљиво. Међународно право израз је општечовечанске свести и солидарности свих у заједници. Ово је спојиво са приматом овог права према државном. У овом погледу Диги је на позицији Монизма, где се сматра да се међународна правила директно примењују (без преноса) на државном плану.

У позитивизму Каваре¹³⁾ се битно разликује од претходних доктринера. Основ правила (права) је у друштвеним потребама. Воља људи је генератор правног деловања. Оно, надаље, има испољавање у форми која је уоквирена позитивним правом. У правним актима садржано је остварење правног деловања. Право одређује органе који контролишу ово деловање. Основу проучавања чини анализа расподеле права “стварања права”. Надлежност је базирана на вољи, а задатак науке је утврђивање расподеле или разграничења надлежности. Основа надлежности је воља. Овај концепт примењује Каваре и на међународно право. Међународно право су “друштвена међународна правила”. Ово право је подељено надлежностима. У поређењу са унутрашњим, овде постоје препреке у примени међународне надлежности. Препреке настају услед већ створеног позитивног права и услед нивоа државне суверености који онемогућава, до извесног нивоа, примењивање међународних надлежности. Међународно право, обележава све мање искључивост државне суверености, што делује на надлежности. Међународно позитивно јавно право је обавезно. Ова обавезност је, такође, у вези са умањењем надлежности. Природно, одавде произлази склоност овог теоретичара Дуалистичком виђену односа унутаршњег и међународног права.

12) H. Triepel, “Volkerrecht und Landesrecht”, Leipzig, 1899.

13) L. Duguit, “Traité de droit constitutionnel”, 3-em ed. Paris, 1927, str. 67,188.

За разлику од Кавареовог позитивизма, Анцилотиев позитивизам настоји да из целовитог правног појма одреди основу међународног права¹⁴⁾. Ову основу међународног права налази у једном базичном принципу: *Pacta sunt servanda*. Овај принцип је независан чинилац који нема основу у изванправним дисциплинама или друштвеним социолошким подручјима. Он је објективан и омогућује сагледавање међународног права као засебне односно посебне независне дисциплине. Ово право је независно од државне воље (мада уговори подразумевају сагласност воља). Према овом концепту међународно право са унутрашњим чини два правна система која екзистирају заједнички (што доктрину овог аутора уврстава у Дуализам).

Анцилотиев поглед близак је у извесним елементима Келзеновој теорији коју треба овде посебно изложити, будући да је битна за однос политике и права односно конструкцију чисте правне дисциплине¹⁵⁾. Келзенова нормативистичка теорија у оквиру свој позитивистичког гледања (односно неокантизма) настоји да пронађе структуру (односно порекло) норми, што значи њихову аксиоматику у оквиру чисто правних појмова. Аналитички, норма има за основу другу фундаменталнију норму, ова потом још фундаменталнију, све док се елементаристички (односно структурално) не дође до краја дељења, односно, како овај теоретичар указује, до “пранорме”. Ова норма је најелементарнија, јер процес анализе не иде до бескраја. Из пранорме постају друге норме, што се у овом концепту научно сагледава кроз индуктивно-дедуктивни односно аналитичко-синтетички след. Норме немају (по себи) основу у ванправним подручјима, што подразумева односно антиципира метод објашњавања хијерахије и веза норми (нормативистички метод) и њихово тумачење (догмативни метод). Овим се, дакле, даје основа нормативно догматичком методу. Право је, по овом теоријском концепту систем аутономних норми. Овде нису применљиве аксиолошке, херменеутичке, и друге методе политичких и социолошких наука. Право као издвојен систем има свој посебан метод, при чему је основно својство овог поретка ефикасност. Међународно право је базирано уговором и слично као код Анцилотија основни принцип је: *Pacta sunt servanda*. Све норме државних система имају општу норму у међународном праву, односно, сви државни системи права се стапају у систем интегралног правног поретка. Обавезност обичајног права је у хипотези да је обичај по-

14) D. Anzilotti, “Cours de droit international”, trad. par G. Gider, Paris, 1929.

15) H. Kelsen, “Principles of International Law”, New York, 1952.

стао основна норма. Пошто су пранорме везане за интегрални поредак Келзен заузима Монистички поглед на однос унутрашњег и међународног права.

ЗАКЉУЧАК

Политичке идеологије неолибералног правца уочавају недијалектички приступ реализма, посебно у несагледавању улоге противречности у променама система и улоге силе, као вертикално постављене моћи (Сох). Државни центризам је заблуда Неореализма. Државни центризам не уважава транснационалну “класу” односа и идеолошки се сврстава само на оне аспекте који се свде на државне интересе или могуће транснационалне коалиције домаћих интереса (Ashley). Структура егзистира независно од делова и елемената. Јединице немају идентитет независан од целине. Структуралисти врше “апсолутно” раздвајање између статичког и динамичког. Они указују на зависност динамичког и статичког, где је зависност једносмерна. Анархија је по Ruggieу обележена сегментивном детерминацијом. Диференцијација јединица говори о основи на којој је сегментација детерминисана. Прво, у Неореалистичком моделу није пропуштена само димензија промене већ и њене детерминанте. Ово се односи на промене власничких права. По Ruggiey Waltz користи модел Диркема да објасни промене. По Диркему, пораст обима и динамике тензија мења основне услове колективног постојања. Под динамичком тензијом се уврштава количина, брзина и разноликост трансакција у друштву. Waltz је од овог модела отступио. Релевантно је дали динамичке тензије мора да изазову промене поред индивидуалних власничких права и основне опште структуре власничких права који карактеришу социјалну формацију. Када је ово случај долази до промена. Закон опадајучих трошкова од земљишта, популациони притисци, затим ширење тржишта због популационих кретања и развој установа објашњавају власничке промене. Други елемент критике је Waltz-ово генерално негирање динамике тензија као извора промене.

У теорији међународне економије, по Хаберлеру вредност роба је зависна не само од инкорпорираниог рада, већ од комбинације производних фактора. Овде су укључени поред рада и капитал и земља, који су у разним комбинацијама односно размерама укључени у цену. Вредност робе је, по овом концепту, изражена у опортуним трошковима. Само у малом броју случајева трошкови при променама нивоа производње остају константни (и само у овој ситуацији цену формулишу константни трошкови). По Хабер-

леру цена је зависна од склоности у кретању трошкова у замени једне производње другом. Вредност робе је одређена као вредност маргиналних трошкова при супституисању неке робе другом. Будући да се за једну робу мора жртвовати друга роба, цена робе изражава се маргиналном вредношћу друге робе. Овде је Хаберлер повезао принцип опортуних трошкова и маргиналних вредности. Маргинални трошкови су трошкови потребни за произвођење једног додатног (у односу на постојећи обсег производње) производа. Теорија Охлина базира на мобилности производних фактора. Ова мобилност у међународној трговини није, због трговинских ограничења, иста као унутар државе, тако да је у пракси, посебно у протекционистичким околностима, могуће само делимично изједначавање цене фактора. Овај модел укључује и цене и новчане трошкове. Дали је један фактор или производ скупљи у једној или другој држави зависи од девизног курса. Овде су наравно битни сви елементи цене. Као последица изједначања фактора (названи касније Охлин-Хексцхеров закон), долази до ефекта изједначавања цена финалних роба у светској заједници. Теорија трговине Охлина у најопштијем сматра економски да постоји тенденција смањивања економске надмоћи нација, односно, да деловањем чинилаца уравнотежења економски монополи постепено престају да постоје. Маклуп, надаље, увиђа дејство снажних социјалних сила на економски систем. У државама где постоји притисак на плате, флукутирајући девизни курс ће доводити до умањења ових трендова. Промена нивоа плата навише, преко флукутирајућег курса валуте има за ефект промену цене увозних роба односно промену, последично општег нивоа (новчане масе). Прекомерна промена нивоа плата, постаће одавде неисплатива. Ово ће бити видљиво за субјективне чиниоце, односно креираће се свест о неисплативности раста надница. Овакав ефект је психолошког вида). Сви овде наведени елементи су у системској су вези. Монетарне резерве и платни биланс, везани су за међународну тражњу, као и домаћу тражњу и потрошњу.

У теорији међународног права Л. Диги своју доктрину базира на ванправним елементима. По овом гледишту друштвени закон је правило, по коме се ограничава свесна и вољна активност човека. Из овог закона произилази право. Међународно право настаје (као и право иначе) кад се формира свест да одређено правило треба штитити, оваква свест је узрокована солидарношћу, која је у вези са осећањем правде (и условљена је материјалном базом друштва). У позитивизму Каваре се битно разликује од претходних доктринера. Основ правила (права) је у друштвеним потребама. Воља људи је генератор правног деловања. Међународно право су

“друштвена међународна правила”. Ово право је подељено надлежностима.

Овакви трендови у теорији правне, политичке и економске мисли доводе нас до општијег закључка о неопходности новог научног прилаза у друштвеној теорији. Такав прилаз треба да буде заснован на методологији система. Овај, међутим, мора уградити као основу анализе-синтезе и индукције-дедукције релационистички прилаз, којим би се заобишле ригидности, нединамичност и апсолутни детерминизам који нуди класични структурализам или елементаризам.

ЛИТЕРАТУРА

- H. Myint, “The classical theory of international trade and the underdeveloped countries”, “Readings in International Economics”, George Allen and Unwin Ltd, London, 1968.
- G. Jelinek, “Die rechtliche Natur der Staatenvertrage”, Wien, 1880.
- H. Triepel, “Volkerrecht und Landesrecht”, Leipzig, 1899.
- H. Kelsen, “Principles of International Law”, New York, 1952.
- B. Balassa, “Trade liberalisation and revealed comparative advantage”, Yale University, Economic Growth Center, New Haven Connecticut 1965.
- L. Detlef, “Dynamische Theorie der Internationalen Arbeitstellung, Ein Beitrag zur Theorie der weitwirtschaftlichen Entwicklung” u “Wirtschaftswissenschaftliche Abhandlungen”, Heft 25, Duncker – Humblot, Berlin 1967.
- The poverty of Neorealism” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ. press, 1986.

Igor Janev

INTERNATIONAL LIBERAL IDEOLOGY AND NEOLIBERAL DOCTRINE IN INTERNATIONAL RELATIONS

SUMMARY

In this article it has been discussed development in international relation theory in the fields of politics, economics and law. The aim was to find common aspects in theoretical developments. The goal was to rich conclusions on redefinition of methodology of scientific ressearch in these scientific fields.

Keywords: poltics, law, economy, theory, ideology

